

Lessons Learned LivingLabs

Versie 8 juni 2017

Inhoud

Inleiding	3
LivingLab Vitaal Platteland	3
Pilots LivingLab Vitaal Platteland	4
LivingLab Toekomstbestendige Stad	5
Pilots LivingLab Toekomstbestendige Stad	5
Inzet studenten	5
Lessons Learned	7

Inleiding

Wij hebben in dit document een tussenbalans opgemaakt van onze ervaring met het werken in LivingLabs Omgevingswet. Deze 'lessons learned' sluiten aan op het Draaiboek LivingLabs dat wij eerder hebben opgesteld en dat ook te vinden is op onze website www.omgevingswet.live.

Ook na publicatie blijven we bijleren over de mogelijkheden van een Livinglab. En wij niet alleen. Ook elders in Nederland zijn LivingLabs in ontwikkeling. Welke dat zijn kun je zien in het document 'Nieuwe LivingLabs' op onze site. De ervaringen van de nieuwe LivingLabs zijn nu nog beperkt, maar in een update van dit document en van het draaiboek eind 2017 zullen we ongetwijfeld interessante ervaringen kunnen delen.

Livinglab

Een LivingLab is een (onderzoeks)omgeving in en met de praktijk. Praktijkvraagstukken worden in de vorm van een pilot of experiment ingebracht door overheden of bedrijven. Elke deelnemer brengt tenminste één pilot of experiment in. Daardoor ontstaat vanzelf een balans in het brengen en halen van kennis. En waar geëxperimenteerd wordt, ontstaan nieuwe

(onderzoeks)vragen die door de deelnemende kennisinstelling(en) worden opgepakt. Een directe verbinding tussen praktijk en onderwijs! De instellingen proberen de vragen zo goed mogelijk te matchen met het aanbod van studenten en de begeleidingscapaciteit van de opdrachtgever (deelnemer LivingLab), van onderzoekers en docenten. Als het kan, doen studenten verslag van hun onderzoek in een LivingLab-bijeenkomst.

Studenten hebben vaak een onbevangen en frisse kijk op de praktijk hetgeen door ervaren professionals gewaardeerd wordt. Het leidt ertoe dat zij in staat worden gesteld hun eigen perspectief op het vraagstuk scherper te stellen en nieuwe oplossingsrichtingen te verkennen. Per 1 april 2017 functioneren er twee LivingLabs: Toekomstbestendige Stad en Vitaal Platteland. De deelnemers hebben zelf gekozen voor deze tweedeling vanwege de verschillen in problematiek, organisatie(cultuur) en kenmerken van de samenleving.

LivingLab Vitaal Platteland

Het LivingLab Vitaal Platteland is op 6 januari 2016 van start gegaan. Vanaf die datum is het aantal deelnemers aan het LivingLab gegroeid en zitten medewerkers van de volgende organisaties aan tafel:

- Gemeenten: Dinkelland, Hof van Twente, Rijssen-Holten, Hellendoorn, Twenterand
- Waterschap: Vechtstromen
- Provincie: Overijssel
- Bedrijfsleven: Countus, Het Ontwikkelbedrijf, Marb Consultancy

Pilots LivingLab Vitaal Platteland

Op de agenda van het LivingLab staan de volgende pilots/experimenten:

- Omgevingsplan Buitengebied van de gemeente Rijssen-Holten
- Matching vraag en aanbod sloopmeters
- Experiment veilingsysteem VAB
- VAB ontwikkelingen gemeenten
- Participatie bij ruimtelijke projecten
- Maatschappelijke voorzieningen

Zie voor de inhoud van de pilots:

<https://saxion.nl/site/index/omgevingswet/living-lab-pilot/pilots-livinglab-vitaal-platteland/>

Inzet studenten

Vanuit Saxion proberen we de vragen zo goed mogelijk te matchen met het aanbod van studenten en de

begeleidingscapaciteit van de opdrachtgever (deelnemer LivingLab), van onderzoekers en docenten.

De volgende studenten hebben tot nu toe deelgenomen in pilots van het LivingLab Vitaal Platteland, of zijn daarmee bezig:

- Student Ruimtelijke ontwikkeling en Planologie. Deze student heeft een onderzoek gedaan naar het proces rondom de Schuur voor schuur regeling van de gemeenten Dinkelland en Tubbergen. Een student rechten evalueert momenteel het VAB-beleid in relatie tot de Omgevingswet.
- Acht studenten van de opleiding Media, Informatie en Communicatie hebben een bijdrage geleverd in de pilot Omgevingsplan buitengebied van de gemeente Rijssen-Holten. Zij hebben nieuwe mogelijkheden voor burgerparticipatie bij het omgevingsplan aangereikt.
- Student Sociaaljuridische dienstverlening is eveneens betrokken bij de pilot van het Omgevingsplan Buitengebied. De student evalueert het inspraakproces bij dit nieuwe omgevingsplan.
- Student bestuurskunde evalueert het participatieproces in Voorst waarbij een Denktank uit de samenleving een inspiratiedocument heeft gemaakt als uitgangspunt voor de nieuwe omgevingsvisie.

LivingLab Toekomstbestendige Stad

Het LivingLab Toekomstbestendige Stad is op 2 november 2015 van start gegaan. Deelnemers van dit LivingLab gaan aan de slag met opgaven die gerelateerd zijn aan (binnen)stedelijk gebied. Er ontstaan veel nieuwe initiatieven en samenwerkingsvormen met als doel de stedelijke kwaliteit op peil te houden. Per 1 april 2017 zijn de volgende deelnemers met pilots in het LivingLab vertegenwoordigd.

- Gemeenten: Apeldoorn, Deventer, Enschede, Rijssen-Holtén, Voorst, Zwolle,
- Waterschap: Vechtstromen, Drents Overijsselse Delta
- Provincie: Overijssel

Pilots LivingLab Toekomstbestendige Stad

Op de agenda van het LivingLab Toekomstbestendige Stad staan de volgende pilots:

1. Klimaatactieve stad Enschede
2. Externe veiligheid in het omgevingsplan Apeldoorn
3. Participatie Omgevingsplan en Omgevingsvisie Deventer
4. Omgevingsvisie Zwolle
5. Omgevingsvisie/omgevingsplan Rijssen-Holtén

Mogelijke/pilots aan te vullen:

6. Voorst omgevingsvisie: experiment inzet social media in participatietraject.

7. Omgevingsvisie Hardenberg
8. Aansluitingsproblematiek/afstemming ontwikkelingen buitengebied-(binnen)stedelijk gebied Rijssen-Holtén:
9. Alle deelnemers: implementatieproces Omgevingswet

Zie voor de inhoud van de pilots:

<https://saxion.nl/site/index/omgevingswet/living-lab-pilot/pilots-livinglab-toekomstbestendige-stad/>

Inzet studenten

Vanuit Saxion proberen we de vragen zo goed mogelijk te matchen met het aanbod van studenten en de begeleidingscapaciteit van de opdrachtgever (deelnemer LivingLab), van onderzoekers en docenten.

De volgende studenten hebben tot nu toe onderzoek gedaan binnen pilots van het LivingLab Toekomstbestendige Stad, of zijn daarmee bezig:

Een student HBO Rechten onderzoekt de juridische aspecten van samenwerking tussen gemeente en waterschap binnen het nieuwe stelsel.

- Twee groepen Stadslab-studenten (8) hebben onderzoek gedaan naar (behoefte aan) participatie in de Deventer samenleving.

- Een groep (5) 3^e- jaars studenten hebben onderzoek gedaan naar de inzet van 3D-technologie ten behoeve van participatie in de doelgroep 18-40 jaar.
- Een groep Stadslab-studenten (4) heeft het huidige beleidskader voor de binnenstad van Apeldoorn geëvalueerd.
- Een student HBO Rechten screent de vigerende beleidsregels en verordeningen van de gemeente Apeldoorn.
- Een groep 3^e -jaars studenten hebben een veiligheids casus uitgewerkt in de context van de Omgevingswet.
- Een groep Stadslab-studenten (4) heeft onderzoek gedaan naar de integratie van bodem en ondergrond in de omgevingsvisie.

Lessons Learned

Ruim een jaar samenwerken in LivingLabs levert inzicht in de aspecten die bijdragen aan het succes van een LivingLab, maar ook die mogelijk een knelpunt kunnen opleveren. De ‘lessons learned’ die het waard zijn om te delen, hebben betrekking op:

- 1 de bijdrage van de LivingLabs aan opbouw van ervaringskennis met betrekking tot de implementatie van de Omgevingswet;
- 2 kennisdeling in de LivingLabs;
- 3 bijdrage van de LivingLabs aan het voorbereiden van studenten (de aankomende professionals) op de komst van de Omgevingswet.

Opbouw van ervaringskennis

➤ **Pilots en experimenten richten op concrete problemen of kansen**

Deelnemers in een LivingLab brengen elk een pilot of experiment in, of zetten gezamenlijk een pilot op. Het uitgangspunt dat deelnemers een balans moeten vinden tussen brengen en halen van kennis wordt breed onderschreven. Deelnemers zijn minder gemotiveerd om te experimenteren van de Omgevingswet wanneer het enige doel het vergaren van kennis is. Voor draagvlak binnen de organisatie en van het bestuur is het nodig dat een pilot of

experiment (ook) gericht is op de aanpak van een probleem of het realiseren van een kans. Voor het draagvlak binnen het LivingLab is van belang dat de pilot zodanig vernieuwend is dat het de andere deelnemers motiveert om (ook) actief deel te nemen en een eigen inbreng te leveren.

➤ **Betrokkenheid van deelnemers vraagt permanente aandacht**

Wanneer de deelnemers van het LivingLab alleen bij elkaar zitten om te vergaderen, zal de betrokkenheid afnemen. Zoals eerder opgemerkt blijft deelname aan een LivingLab interessant wanneer:

- Er voor elke deelnemer meerwaarde zit in het regionaal uitwisselen van kennis.
- Elke deelnemer een concrete pilot of experiment, een innovatie in organisatie/werkwijze en een concrete hulpvraag inbrengt.
- Onderzoeksvragen zo concreet mogelijk worden geformuleerd en zoveel mogelijk worden geprogrammeerd zodat tijdig studenten kunnen worden geworven en/of activiteiten kunnen worden ingepast in het curriculum.
- De LivingLab-bijeenkomsten worden gehost door de deelnemers, waarbij de gastheer een casus en/of hulpvraag inbrengt.
- Wanneer een thema (te) veel aandacht vraagt, wordt daarvoor een separaat project of LivingLab gestart.

- In beginsel wordt alle gedeelde kennis via een website online beschikbaar gemaakt. Een ander aandachtspunt om de betrokkenheid van alle deelnemers op niveau te houden is om te vergaderen op verschillende locaties, rouleer daarbij op de locatie van de deelnemers.
- De verwachtingen van de deelnemers goed gemanaged worden. Het leerproces gaat langzaam, maar wel met diepgang rond ervaringen in pilots. Volgens de deelnemers moet de samenwerking de kans hebben te ontwikkelen.

➤ **Betrek bestuurders**

Zoals in het draaiboek al opgemerkt is bestuurlijk draagvlak voor deelname aan het LivingLab belangrijk. Biedt de bestuurders ruimte om ook nog ideeën en voorstellen in te brengen. Wanneer de bestuurders het initiatief omarmen, maakt dit het voor elke deelnemer gemakkelijker om enerzijds (beleids)ruimte voor het experiment te verzekeren en anderzijds budget voor deelname.

➤ **Onderwijsinstelling brengt kennis in en de koppeling met de praktijk maakt het interessant**

Het inbrengen van toegepast wetenschappelijke kennis in actuele praktijkvraagstukken draagt bij aan een verrijking in kennis voor alle participerende deelnemers. Praktijkvraagstukken lenen zich bij uitstek voor het

toepassen van nieuwe kennis en ook om samen nieuwe oplossingen te verkennen. Van belang is dat de deelnemende kennisinstelling haar ervaring met praktijkgericht onderzoek inzet. Dit betekent dat er ook (docent)onderzoekers en lectoren (HBO) of hoogleraren (universiteit) een rol hebben in het LivingLab. Wanneer een pilot of vraagstuk de kennisuitwisseling in het Livinglab gaat domineren, is het aan te bevelen om daarvoor een separaat project of -indien de pilot voor een langere periode (> 1 jaar) gaat lopen- zelfs een nieuw LivingLab op te zetten.

➤ **Studenten betrekken in de pilots zorgt voor nieuwe dynamiek**

Studenten moeten volgens de deelnemers vooral ingezet worden op praktijkvraagstukken die samenhangen met de veranderende rol van de overheid. Zoveel mogelijk concretisering van de vraagstukken waarmee studenten aan de slag gaan. De wet- en regelgeving zelf is voor de meeste studenten te complex.

Studenten hebben een frisse blik, juist omdat zij nog niet de praktijkervaring hebben om op te leunen. Zij denken vanuit de mogelijkheden die zij binnen hun eigen leefwereld zien. Door studenten vanuit verschillende opleidingen te laten samenwerken aan een onderzoeksvraag leren zij om vanuit een integraal perspectief hun eigen specialisme op een effectieve manier in te zetten. Een goede voorbereiding op de nieuwe praktijk! Wat eveneens nieuwe inzichten oplevert is

de inzet van studenten die niet vanuit de inhoud werken, maar juist vanuit ontwerp en creativiteit. Zo hebben wij voorbeeld studenten van de opleiding Media, Informatie en Communicatie ingezet voor het vinden van nieuwe vormen van burgerparticipatie bij ruimtelijke plannen. Doordat studenten de achtergrond niet kennen is het van belang dat de opdrachtgever en de begeleidend docent een korte toelichting geven op de opdracht maar geen richting gaan geven. Van belang is ook om goed aan te geven waar de huidige knelpunten worden ervaren. Voorbeelden die betrekking hebben op de leefwereld van studenten helpen om de casuïstiek te verhelderen.

Deelnemers aan het Livinglab stellen het op prijs wanneer studenten de resultaten van hun onderzoek of experiment zelf komen presenteren. Voor de ontwikkeling van de studenten is het goed dat er vanuit de praktijk kritisch wordt gereflecteerd op hun aanpak en bevindingen.

Samenwerking tussen studenten van verschillende opleidingen heeft vanuit de deelnemers een sterke voorkeur. Voor de studenten is dit een ideale voorbereiding op integraal werken als professional.

Kennis delen

➤ LivingLab regionaal organiseren

Een van de redenen om deel te nemen aan LivingLab is volgens de deelnemers het regionale karakter. De

uitwisseling van ervaringskennis op regionaal niveau, vaak met mensen uit reeds bestaande netwerken en met een regionaal gewortelde kennisinstelling heeft een meerwaarde naast kennisdeling in landelijke netwerken en bijeenkomsten. De nabijheid maakt het ook gemakkelijker om een gezamenlijk thema of casus op te pakken.

➤ Kennisdeling vraagt om balans tussen halen en brengen van kennis

Het delen van opgedane kennis van en ervaring met de implementatie van de Omgevingswet in de praktijk staat centraal tijdens de LivingLab-bijeenkomsten. Deelnemers geven aan dat door vanuit verschillende invalshoeken ervaringen/inzichten met elkaar te delen die van belang zijn in de beleidsontwikkeling en uitvoering een LivingLab een enorme meerwaarde kan hebben. Uitwisseling van ervaringskennis uit de pilots moet centraal staan in de bijeenkomsten. Dat levert volgens de deelnemers energie op. Het grootste leereffect wordt bereikt wanneer deelnemers kennis delen vanuit hun eigen pilot, experiment of vernieuwende werkwijze. Experimenten, pilots en andere innovaties waar de veranderende rol van de overheid en/of vernieuwing van het instrumentarium centraal staat, genereren bovendien veel nieuwe kennisvragen. Deze kennisvragen worden opgepakt door de kennisinstelling met de inzet van studenten en docent/onderzoekers.

De Livinglab bijeenkomsten worden het beste bezocht wanneer de deelnemende organisaties roulerend als gastheer optreedt, eigen ervaringen met de implementatie delen, een vernieuwende casus presenteren en/of een hulpvraag formuleren voor een collegiale consultatie. Ruimte voor discussie is van belang om een verdieping op de inhoud te verkrijgen. Dit betekent dat het aantal deelnemers aan een LivingLab moet worden beperkt tot maximaal 10. Is er meer belangstelling, start dan een nieuw Livinglab op. Onze ervaring is dat meerdere kleine Livinglabs gezamenlijk qua kennisontwikkeling productiever en dynamischer zijn dan één groot Livinglab.

In de loop van het jaar heeft een ontwikkeling plaatsgevonden in de dynamiek van de LivingLabs. Waar het de eerste bijeenkomsten vooral ging om het onderling uitwisselen van ervaringen, wordt nu meer gestuurd op het zoeken naar gezamenlijke thema's en het formuleren van concrete hulpvragen waarop onderzoekscapaciteit kan worden ingezet. Op die manier wordt voorkomen dat men in een algemene uitwisseling blijft hangen, voeren de deelnemers zelf meer regie en worden de bijdragen aan het Livinglab praktisch en concreet.

-
- **Themabijeenkomsten zijn nuttig om kennis te delen met een bredere doelgroep**
-

Besprek met de deelnemers in het Livinglab welke kennis vanuit pilots, experimenten of andere innovaties interessant

is om breder te delen. Voor de themabijeenkomsten die wij tot nu toe georganiseerd hebben (over participatie en over het digitale omgevingsplan) bleek vooral vanuit de regio belangstelling. Door de praktijk in eigen regio centraal te stellen blijken deze bijeenkomsten met name interessant voor professionals die kennisdeling graag willen combineren met het onderhouden van hun (regionale) netwerk. Het is aan te bevelen om de programmaraad 'Aan de slag met de Omgevingswet' te betrekken bij de voorbereiding van themabijeenkomsten. Door kennis over landelijke ontwikkelingen te combineren met de regionale praktijk zijn de bijeenkomsten voor de doelgroep interessanter. De vorm van de themabijeenkomst is maatwerk. Wij geven de voorkeur aan een plenair deel dat wordt verzorgd door een deelnemer in het LivingLab, met een reflectie vanuit wetenschap of (landelijk) beleid, gevolgd door workshops rond een casus (pilot, experiment) of een hulpvraag van een deelnemer. Uitgangspunt is steeds dat er voldoende ruimte moet zijn om met elkaar in gesprek te gaan over de thematiek die centraal staat.

-
- **Een website als communicatieplatform is nodig, maar online kennisdeling over pilots is lastig**
-

Een website is een onmisbaar middel voor kennisdeling. Het is aan te raden om van te voren goed na te denken over de structuur van de website en hoe informatie over de pilots naar buiten wordt gebracht. Het werken met vaste formats

kan daar in bijdragen. Lastig blijft welke informatie deel je wel en wat niet omdat op zoveel websites al kennis wordt gedeeld over de Omgevingswet. De website die wij binnen de Saxion-omgeving hebben opgezet, moet nog verder worden ontwikkeld, maar focust op het delen van ervaringskennis van de deelnemers. Daarin vervult de website een ondersteunende functie. Primair blijft de persoonlijke uitwisseling van ervaringskennis die in pilots en experimenten binnen het Livinglab wordt opgedaan. Wanneer is een website interessant om te bezoeken? In de loop van 2017 willen wij met studenten Media, Informatie en Communicatie een onderzoek doen naar het gebruik en de waardering van de website, om op basis daarvan te komen tot verbetering. Uitgangspunt daarbij is, dat de website primair een laagdrempelige functie heeft als middel voor kennisdeling over de implementatiepraktijk.

Bijdrage aan het onderwijs

➤ **Laat studenten hun onderzoek in het LivingLab presenteren**

Het presenteren van onderzoeksresultaten is een competentie die studenten moeten ontwikkelen. Het explorerende karakter van een Livinglab leent zich daar bij uitstek voor. De studenten mogen kritische vragen van de deelnemers verwachten en de deelnemers komen naar onze ervaring ook vaak tot nieuwe inzichten omdat studenten

onbevangen tegen een probleem en gevestigde structuren en werkwijzen aankijken. Maak daar gebruik van. Deelnemers willen graag dat studenten deelnemen in het LivingLab. Bij voorkeur zou het een verplicht onderdeel moeten zijn van het curriculum. Wel van belang daarbij is om kritisch te zijn op de competenties van de studenten die je inzet: "Alleen de beste", volgens de deelnemers.

➤ **Inpassing van de opdrachten in de onderwijsstructuur is een aandachtspunt**

De opdrachten vanuit de praktijk sluiten niet altijd goed aan bij het tijdsplan van het onderwijs. Vanuit beide kanten vraagt dit om verbetering. Vanuit onderwijs dient er voldoende ruimte in het curriculum te worden vrijgemaakt om te werken aan vraagstukken uit de praktijk. Vanuit de praktijk vraagt dit om tijdig om een heldere opdrachtomschrijving zodat studenten geworven kunnen worden op een opdracht. Spreek elkaar daarop aan en agendeer dit punt in de Livinglabs. Ook de begeleiding vanuit de praktijk en het onderwijs blijft een aandachtspunt. Wie is verantwoordelijk waarvoor en welke verwachtingen hebben beide partijen bij de uitvoering? Maak dit in een vroeg stadium bespreekbaar om eventuele teleurstellingen te voorkomen. Dat vraagt dus om zoveel mogelijk (vooruit)planning van activiteiten en een coördinatietaak voor de kennisinstelling. Wat hierbij kan helpen is het ontwikkelen van een onderzoeksprogramma

rond een of twee thema's en alle deelnemers te vragen om daarvoor cases/vragen aan te leveren.

➤ **Studenten moeten goed begeleid worden**

Vanuit de opleiding worden studenten primair begeleid op ontwikkeling van hun competenties. De inhoudelijke begeleiding is de verantwoordelijkheid van de 'opdrachtgever', in ons geval de projectleider van het betreffende experiment. In het draaiboek is een aantal aanbevelingen voor een goede begeleiding van studenten opgenomen, zoals regelmatige voortgangsgesprekken, begeleiding bij het structureren van werkzaamheden, gedoseerd voorzien van informatie en het laten verzorgen van tussen- en proefpresentaties door de student. Wanneer de projectleider daarvoor onvoldoende mogelijkheden heeft, is het aan te bevelen om een beroep te doen op de kennisinstelling voor extra begeleiding. Bij voorkeur door een lectoraat of vakgroep dat actief is in dit kennisveld.